

1. Presentació i reconeixements

Aquest llibre vol parlar d'un aspecte concret de la història i la funció de la cultura popular a Catalunya: la reinvençió de la tradició gegantera per part dels moviments veïnals a Barcelona i el seu procés d'institucionalització municipal. El període considerat va entre 1977, que coneix la concepció dels gegants de Sant Medir per a la Festa Major de la Bordeta, i 1992, pensant en la consolidació de la Coordinadora de Colles Geganteres de Barcelona i la seva contribució a les celebracions olímpiques i paralímpiques d'aquell any.

Aquí es presenta el resum dels resultats d'una recerca duta a terme entre octubre de 2020 i juny de 2023 per membres del grup de treball Cultura Popular i Conflicte de l'Institut Català d'Antropologia, CPC. El projecte ha estat d'índole històrico-etnogràfica. S'ha fonamentat en un treball d'arxiu i entrevistes, algunes informals i d'altres enregistrades i en profunditat. L'objectiu ha estat documentar la forma com la recuperació democràtica del carrer als barris populars, amb la restauració de la democràcia formal, va conèixer una expressió especialment intensa en el camp de la festa com a forma d'acció col·lectiva. Més específicament encara, ens ha interessat la recuperació o invenció de gegants i la constitució de colles geganteres. Tot sempre vinculant-lo amb el paper de les associacions de veïns i les organitzacions socials als barris i la tradició de lluita urbana que representaven, indeslligable del clima polític que li servia de rerefons i el paper hegemònic que hi jugaren els comunistes i l'Església de base. Ens ha interessat la influència que en el moviment festiu d'aquells moments jugà un corrent ideològic com el marxisme gramscianista i la seva noció de cultura popular. A partir d'aquí, hem seguit

el contenciós entre les iniciatives produïdes a nivell de barris en el camp geganter i la tasca unificadora de l'aparell festiu de l'Ajuntament.

La investigació va ser inicialment encarregada pels Serveis de Cultura Popular de l'Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, en particular pel seu director, Francesc Fabregat i la seva tècnica de cultura Noèlia Sanz Pons. Uns primers avenços es van publicar en el llibre de Nico Alonso, *Barcelona gegantera*, publicat per l'Ajuntament de Barcelona el 2022, sens dubte l'obra més exhaustiva sobre la història dels gegants a la capital catalana. La investigació es va poder continuar gràcies a un ajut de l'Institut Ramon Muntaner i de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, aquest darrer per mitjà de l'Institut Català d'Antropologia.¹

El gruix de la recerca l'han assumit Analelly Castaneda Mayuri, que va treballar en el cas de Nou Barris; Marc Sierra Tirello, en el de Poble Nou; Sandra Anitua, en els de la Marina de Port, Sants i la Bordeta, i en Mikel Fernandino, que va fer una aportació sobre el món titellaire a la recuperació de carrer als anys 70 i 80. Manuel Delgado va ser el coordinador del projecte. Aquest equip va rebre la col·laboració d'altres membres del grup CPC de l'ICA. Marta Contijoch Torres va assumir la recerca bibliogràfica i la documental a la Casa dels Entremesos, l'Hemeroteca i la Biblioteca de Catalunya, al mateix temps que mantingué la comunicació amb el Servei de Cultura Popular de l'Ajuntament de Barcelona. Oriol Pasqual Pérez, va cercar, centralitzar i sistematitzar tota la informació gràfica possible sobre gegants a Barcelona entre 1939 i 1992. La recerca s'ha fet en cooperació amb GRECS, grup de recerca consolidat del Departament d'Antropologia Social de la Universitat de Barcelona i l'Observatori d'Antropologia del Conflicte Urbà, l'OACU.

1 Altres recerques de CPC ja publicades en forma de monogràfics i recolzades, com aquesta d'ara, per l'Institut Ramon Muntaner i l'Inventari del Patrimoni de Catalunya: Marta Contijoch i Helena Fabré, *La ciutat de les fogueres. Les fogueres de Sant Joan i la cultura popular infantil de carrer a Barcelona*, Barcelona: Pol·len, 2016, i Manuel Delgado, Romina Martínez Alguero i Sarai Martín, *Que no ens toquis els bous! Les festes de bous a les Terres de l'Ebre, entre la identitat i el conflicte*, Barcelona: Bellaterra, 2021. En aquests moments estan en fase d'execució o publicació altres investigacions amb els mateixos patrocinis: sobre curanderisme a les Terres de l'Ebre i el Segrià, a càrrec de Manuel Delgado i Romina Martínez; sobre pràctiques de religiositat popular entre els col·lectius LGTBI a la comarca del Garraf, dirigit per Oriol Pasqual; a propòsit de les fires d'indians a Begur i Sant Pere de Ribes, a càrrec de Sarai Martín i Alberto López Bargados, i sobre catolicisme popular femení a Barcelona, coordinat per Marta Contijoch i Livia Motterle.

Les qüestions abordades han requerit, d'entrada, un escrutini bibliogràfic intens i sistemàtic sobre la història del geganterisme a la ciutat de Barcelona i les produccions teòriques aportades sobre els gegants per historiadors i experts en cultura popular. El seu resultat considerem que ha omès poca cosa del publicat a propòsit del tema. A aquest treball bibliogràfic l'ha acompanyat una recerca arxivística intensiva. En primer lloc, ens ha interessat recavar informació general sobre la història dels gegants després de la guerra civil i la seva recuperació pel nacionalcatolicisme i les institucions polítiques franquistes. Això implicava la immersió en arxius parroquials que constatessin com va ser la compra de gegants per figurar a les processons de Corpus a la dècada dels 40 i 50 i la seva retirada a conseqüència de la reforma eclesial dels anys 60, que va suposar la desactivació de bona part de l'aparell litúrgic extern de l'Església. També de la seva cessió a les associacions festives populars als anys 80. D'altra banda, hem fet consultes a arxius i hemeroteques, per veure l'ús que es va fer dels gegants des d'instàncies oficials, sobretot en el marc de la restauració de les festes de la Mercè amb dimensió de ciutat de la mà d'alcalde Antonio Simarro, el 1951, fins a la seva potenciació des del govern municipal als anys 80 sota el mandat de Pasqual Maragall, passant per les polítiques que li foren premonitòries de José María de Porcioles, encara amb el règim franquista.

Per aquests aspectes hem comptat amb l'assessoria continuada, tant presencial com epistolar, d'en Nicolàs Alonso, secretari de la Coordinadora de Colles Geganteres de Barcelona, i d'experts en la història del geganterisme i de la cultura popular en general, com Joan-Miquel Merino, Bernat Roman, Xavier Navarro, Lluís Ardèvol i, de manera especial, de n'Amadeu Carbó. Vàrem mantenir una llarga conversa amb Jordi Sacasas, conservador de l'Arxiu de Santa Maria del Pi, el novembre de 2021.

A nivell de recerca documental, hem fet visites recurrents a l'Hemeroteca de l'Arxiu Municipal de Barcelona i a la Biblioteca de Catalunya. S'ha revisat de forma sistemàtica tota la informació disponible a l'hemeroteca digital de La Vanguardia per tot el període estudiat, revisant sobretot les notícies sobre l'activitat festiva a l'entorn del Corpus Christi i les Festes de la Mercè. També hem fet una capbussada als arxius del NoDo, de RTVE i de TV3 a la cerca de reportatges sobre gegants entre 1950 i 1992. Visitàrem els arxius de la parròquia de Santa Maria de Sants i del Centre Catòlic de Sants i de l'entitat «Sants establiments units, carrer de Sants»; l'Arxiu del Districte Sants-Montjuïc; l'Arxiu Municipal

del centre cívic Casa del Rellotge de la Marina del Port; la Unió d'Entitats de la Marina, i el Centre d'Estudis Populars i Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris. Així mateix, hem fet una immersió en l'Arxiu de Revistes Catalanes Antigues.

Ens hem centrar en l'activitat gegantera i festiva en general entre 1977 i 1992 a quatre nuclis considerats significatius, triats com a mostra: Poblenou, Sants, la Marina del Port i Nou Barris. Aquesta tasca ha estat possible per la col·laboració de persones sense les quals la recerca no s'hagués pogut dur a terme. Del Poblenou, hem comptat amb la col·laboració de l'Arxiu de la Colla Gegantera Poblenou, l'Arxiu Històric de Poblenou, del Centre d'Imatgeria Festiva de Sant Martí, del Centre Cultural Can Saladrigas, l'Arxiu Arxiprestal de Poblenou i de l'arxiu de la parròquia de Santa Maria del Taulat. En tot aquest procés d'indagació documental ens ha estat de gran ajut la cooperació de Salva Alimbau i Bargalló, cap de la Colla Gegantera de Poblenou. Volem agrair especialment a l'Arnaldo Gil i l'Antonio Silva, membres de l'Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris, per oferir-nos el seu temps i també per ajudar-nos a navegar entre tot el material que l'Arxiu ha anat recuperant tots aquests anys. Aquest agraïment s'estén a totes les altres persones que ens han ajudat, tant les encarregades de l'Arxiu com aquelles assídues que el visiten i que sempre han estat disposades per conversar, oferir-nos la seva opinió i compartint els seus records.

A Sants, estem agraïts a la Maria Rosa Agramunt i l'Agustí Giralt per introduir-nos i facilitar els contactes clau del barri. A la Rosa Vidiella, la Sunta Sogas, el Parisi i el Pitu Alcober per brindar-nos les seves memòries personals. També a en Miquel Botella, dels castellers; la Raquel Esquenazi, de Diablers de Sants; la Lali, el Rafa, el Pepo, el Lluís i totes les veïnes amb què hem mantingut converses en aquests darrers mesos. A la Rosa Mas, que ens va posar en contacte amb l'Antonio i la Llum, de la Marina de Port. A en Julio Baños per la seva detallada i minuciosa recopilació d'imatges, anècdotes i històries d'un Can Tunis desaparegut. També a en Frank, la Gemma, en Josep, en Miguel, l'Alícia i la Núria, per compartir records de joventut al que era encara la Zona Franca.

Pel que fa a la recerca al voltant dels grups titellaires i companyies teatrals al llarg de l'anomenada transició, hem pogut comptar amb l'ajut del titellaire Toni Rumbau, a qui hem entrevistat formalment diverses vegades, a més de disposar de les seves reflexions i dades ofertes a les revistes *Putxinel·lis* i *Titeresante*. Cal destacar les pistes que ens van obrir l'historiador Adolfo Ayuso i els titellaires Carles Cañellas de Rocamora

Teatre i Raúl García de Títeres desde Abajo, així com l'arxiu fotogràfic de «el fotògraf dels titelles», Jesús Atienza. En aquest mateix sentit s'ha d'agrair a la Casa-taller de Marionetas de Pepe Otal per la feina de conservació d'alguns gegants i la resta de marionetes d'en Pepe, així com l'arxiu fotogràfic personal de l'artista, que hem pogut revisar per contrastar dades.

Una part important del període de recerca s'ha desenvolupat sota les condicions imposades per la pandèmia de COVID-19, el que ha impedit que algunes entrevistes fossin, com haguéssim volgut, presencials.

La tasca de recopilació fotogràfica ha consistit a buscar imatges de gegants fetes entre 1939 i 1989 que no apareguessin a les publicacions que anirem esmentant al llarg del llibre. A l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona hi ha una bona col·lecció de fotos disponibles en línia de gegants a festes parroquials als anys 40 i 50 als barris de Gràcia, Les Corts, Sarrià, Barceloneta i, sobretot, del de les Festes de la Mercè i del Corpus a la plaça Sant Jaume. Ens interessava, però, trobar-ne d'arxius de col·les geganteres, d'arxius de districtes municipals i, òbviament, de col·leccions particulars. De les primeres, en carpetes dels Gegants de Poblenou, n'hem trobat quatre de les festes dels anys 50 i dues de la Festa Major de 1961, encara de quan eren propietat de la parròquia de Santa Maria del Taulat. De la Zona Franca n'hem descobert sis corresponents a la seva estrena a la Festa Major de 1982 a l'Arxiu de Districte de Sants-Montjuïc, a més d'altres en col·leccions particulars, com la de Núria Baños. Al Centre d'Estudis Populars i Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris hem donat, de moment, amb fotos de festes amb capgrossos i gegants als anys 70 i 80. De la col·lecció particular de la família Cuyàs, conservada a l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, n'hem trobat sis de l'etapa estudiada (1939-1989). Són de Sants, Sarrià, Sant Gervasi i de l'Escola Farigola. De la col·lecció Amics del Bon Pastor tenim dos dels anys cinquanta del segle xx a les Cases Barates. En Manel Oller ha compartit fotos de la Festa Major de Poblenou de principis dels anys 80. Una font important d'imatges ha estat el mur de facebook Fotos Antiguas de Barcelona,² d'on hem tret una vintena de fotos de les quals es va haver de cercar l'origen i l'autor, quasi sempre sense èxit. Són de Sant Martí de Provençals, Sant Andreu, Sant Antoni, Sarrià, Tibidabo, Sagrera, el Gòtic, a més d'algunes imatges encara per ubicar.

2 <https://www.facebook.com/groups/392334010811103>. Consultat el 25 de juny de 2023.

Aquest informe de recerca vol tornar a posar de manifest com, en un context històric contret, àmbits presumptament amables i desconflictivitzats com els de la cultura popular i tradicional o el patrimoni intangible no poden existir a estalvi de tota mena de gravitacions socials i polítiques i vehiculen tensions en les quals afloren bel·ligeràncies entre agents –col·lectius o institucionals– amb interessos i identitats en competència i, sovint, incompatibles.